

כיתור כח אויב במלחמה ובמצור

בסה"מ במצוות ששכח אותן הרב לדעת הרמב"ן כתב הרמב"ן "שנצטוינו כשנצור אל עיר להנחית אחת מן הרוחות ללא מצור שאם ירצו לברוח יהיה להם דרך לנוס משם כי בזה נלמוד להתנהג בחמלה אפילו עם אויבנו בעת המלחמה, ובו עוד תיקון שנפתח להם פתח שיברחו ולא יתחזקו לקראתנו, שנאמר "ויצבאו על מדין כאשר צוה ה' את משה", ודרשו בספרי: הקיפה משלוש רוחותיה, ר' נתן אומר תן להם רוח רביעית שיברחו! ואין זו מצות שעה במדין אבל היא מצוה לדורות בכל מלחמות הרשות. וכ"כ הרב בחבורו הגדול בהלכות מלכים ומלחמותיהם. עכ"ל.

מנאה הרמב"ן למ"ע זו במנין המצוות ותמה על הרמב"ם אשר השמיטה. ובמגילת אסתר לר"י דיליאן השיב על השגת הרמב"ן כי לא מנאה הרמב"ם לפי שהוא חלק ממצוות מלחמת הרשות שנמנתה במנין המצוות מצוה ק"צ "שצונו המשפט שנתן לנו במלחמת שאר האומות והיא הנקראת למלחמת רשות וזה שאנחנו נצטוינו כשנלחם עמם שנבטיחם על נפשם לבד אם ישלימו אתנו ויתנו לנו הארצות ונחייבם לתת לנו מסים וכו'". וכבר נתבאר בשורש יא' שאין למנות החלקים. והוסיף "המגילת אסתר" ומש"כ הרמב"ן שהרב כתבה בחבורו הגדול אמת הוא אבל לחלק הביאה שם, והראיה שהרי לא הביאו בסימני המצוות שבא בהל' מלכים ומלחמותיהם. וכך נקט ב"חינוך" מצות תקכ"ז שחובה זו מוטלת רק במלחמת רשות ולא במלחמת ז' עממין.

דעת הר"י דיליאן שהרמב"ם מסכים בעקרון לתפיסת הרמב"ן שרק במלחמת הרשות ישנה החובה של שיור רוח רביעית אלא שס"ל שזה חלק מפרטי משפטי מלחמת רשות ולכן לא מנאה הרמב"ם.

הנה במנ"ח בהגהותיו למ"ע שמנה הרמב"ן העיר שמסתיימה דברי הרמב"ם בפ"ו מהלכות מלכים נראה דגם במלחמת מצוה נוהג דין זה של השארת רוח רביעית פתוחה. וחייד המנ"ח דאפשר דתלוי הדבר בטעמה של המצוה דאם מדין חמלה על האויב במלחמת ז' עממין הנצטוינו על החרמתם "ולא תחי' כל נשמה" אין חובה על השארת רוח רביעית. אולם אם הטעם הוא מנמוקים של הגנה על הלוחמים התוקפים כדי שלא יתחזקו כנגדנו ויברחו אין ג"מ בין מלחמת מצוה ומלחמת רשות. ובמנחת חינוך הוכיח את דעתו שהרי המקור בין לרמב"ם ובין לרמב"ן הוא ממלחמת מדין ושם מלחמת מצוה היא. ונשאר בתימה על הרמב"ן שנקט שהציווי הוא רק במלחמת רשות. ובדרכו של בעל ה"מנחת חינוך" נקט במשך — חכמה ויישב את השמטת הרמב"ם ממנין המצוות שחובה זו אינה אלא עצה אסטרטגית בלבד. (ר' "משך חכמה פרשת מטות, במדבר, בהוצאת הרב קופרמן).

והיו שרצו לתפוס בדעת החינוך והרמב"ן שרק במלחמת מצוה שיש בה חובת איבוד על הגברא — מלחמת ז' עממין — שם אין להשאיר רוח רביעית פתוחה אך במלחמת מדין למרות היותה מלחמת מצוה מ"מ לא נתחייבו כ"א לנקום את נקמת בני" ונמש' נלמדת חובת השארת רוח רביעית גם במלחמת מצוה, כגון זו. ועפ"י יצא לדון הגר"ש ישראלי שליט"א דבמלחמת מדין היתה מלחמת מצוה והענינים אך לא חובת הריגה אישית של כל הלוחמים, אך במלחמת מצוה כהריגת רודפים מקובצים — כגון מלחמת ישראל במחבלים — ישנה חובה להרגם מדין "הבא להורגך השכם להרגו" ובכה"ג אין כל חובה להשארת רוח רביעית.

והנ"ל בדעת הרמב"ם דהנה מפתחת דברי הרמב"ם מהל' מלכים "אין עושין מלחמה עם אדם בעולם עד שקוראין לו שלום אחד מלחמת הרשות ואחד מלחמת מצוה" (ודלא כדבריו בסד"מ דקריאת שלום היא רק במלחמת רשות בלבד) ובהמשך אותו הפרק בהלכה ז' כתב "כשצריך על עיר לתפסה אין מקיפין אותה מארבע רוחותיה אלא משלוש רוחותיה" שזה המשך פירוש דיני הלחימה והמצור משמע דהרמב"ם לא חלק כלל וס"ל דבכל מלחמה ישנה חובה של הקפת שלוש רוחות בלבד. וכמש"כ המנ"ח ודלא כהרמב"ן והרדב"ן. אלא דבהסבר גדר הדבר נראה דס"ל להרמב"ם כטעם השני שכתב הרמב"ן שדין זה "כדי שיברחו ולא יעמדו כנגדנו", אולם אין זו מצוה מיוחדת אלא גדר בגדרי ההסתכנות המותרת במלחמה. דהנה בכל מצוות התורה קיי"ל "וחי בהם ולא שימות בהם" ופקו"נ דוחה את חיוב המצוות אולם במלחמה כבר עמד המנ"ח שחובה היא גם במקום שהנלחם מסתכן בחייו. והשרישו רבותינו לבית בריסק ובעקבותיהם חכמי דורנו דאין זה דין במצוות המחייבות מלחמה אלא הלכה מיוחדת במלחמה דטבעה הוא שחלק מהלוחמים מסתכנים, ולכן אין במלחמה דחיה של פקו"נ. ובוזה ישבו דברי החינוך במ"ע של מחית עמלק והריגת ז' עממין מי שבא לידי אחד מהם ולא נסתכן ולא הרגו בטל עשה זה ותמה המנ"ח מ"ש ממלחמה בעמלק המסכנת את הלוחמים ובכ"ז מצוה היא ? ותרצו דחובה זו מדיני המלחמה היא ולא מדיני המצוה ויחיד שאין תורת מלחמה עליו חייב בקיום המצוה ע"פ גדרי המצוות המקובלות "וחי בהם ולא שימות בהם".

והנה בגמ' במס' שבועות ל"ו ב' איתא "כל מלכותא דקטלא חד משיתא לא מיענשה". ופרשו הראשונים דגם במלחמות רשות יש היתר מוגבל של סיכון לוחמים. ונראה לומר דדעת הרמב"ם היא דחובה זו של שיור מקום בריחה לנצורים מכח הסיכון הרב שהמצור המוחלט יביא בעקבותיו להריגת יתר של הצרים וקבעה התורה שע"י שיור רוח רביעית יפחת הסיכון.

ומעתה פשוט הדבר שאין נ"מ בין מלחמת מצוה למלחמת רשות משום שלפי דברינו בכה"ג נשארה הדחיה של פקו"נ של כה"ת כולה "וחי בהם ולא שימות בהם", ולכן השמיט זו במנין המצוות שהרי לפמש"נ אין זו מצוה מיוחדת אלא חלק ממכלול דיני פק"נ שנאמרו בתורה ונתפרשו למשה לפני מלחמת מדין.

וממוצא דברינו נראים הדברים דלא כמש"כ הגר"ש ישראלי שבמקום שיש חובה של הריגה מדין רודף אין חובה של השארת רוח רביעית מכיון שחובה להרגם ולאבדם. אולם לפמש"נ דזהו שעור בהיתר הלחימה והסיכון אף במקום שלוחמים מסתכנים לא התירה התורה את כל פעולות הלחימה שוב במקום שהריגת הרודף אינה רדיפה אחר רודף בודד אלא מלחמה לכל דיניה שוב גם במקום שחובת הלחימה יסודה מחמת רדיפה. כל שהסיכון מתרבה ע"י המצור המוחלט חובה על הלוחמים לאפשר נסיגה, מרוח אחת.

והאמת נתנה להאמר הנראה שחובת כיתור מצומצמת יותר לדברי הרמב"ם: דלגבי חובת פתיחה בשלום נקט הרמב"ם "אין עושין מלחמה עם אדם בעולם" אולם בהלכה זו נקט הלשון "כשצריך על עיר לתפשה וכו'" וכבר עמד הגר"ש ישראלי שם על דיוק לשון הרמב"ם, אולם למתבאר נראה דס"ל להרמב"ם דהלכה זו כיתור מג' רוחות בלבד נאמרה על כבוש עיר או כעין הגדרה הצבאית המקובלת היום "לוחמה בשטח בנוי" או "יעד מבוצר", ובלחימה כזו של מצור מכל הצדדים טבעי שיגרום לאבוד יתר של נפשות החיילים הצרים, אך בלחימה, בשטח פתוח שכל פעולה של האויב גלויה וידועה ונשקלת ומתוך כך אינה מהווה סיכון משמעותי ללוחמים הצרים — לא צוהת תורה להשאיר רוח רביעית.

והנה לפמש"נ הרמב"ם שהטעם הוא להתנהג בחמלה א"כ אלו הבורחים דרך אותה רוח משוירת לכאן יצאו מכלל המלחמה וצורך הזינוב אחריהם אף שקיי"ל "טוב שבנחשים הרוג". וצ"ע אם הרמב"ם תחולק על הרמב"ם ס"ל כמש"כ וזהו הלכה רק בעיר נצורה או שלטעמו ושיטתו שחובה זו מדין חמלה היא אין נ"מ בין עיר לבין כח מכותר בכל מקום שהוא. וכן לפמש"נ נראה דרך תורת המלחמה נגדם פקעה אך מדין ההיתר היחיד עדיין יש להשתדל להרגו במקרה שאין בהריגה משום הסתכנות. כגון: מטוסי חיל אויר היכולים להפציץ את חיילי הנסוגים לאחר שחיל האויר שולט שליטה מוחלטת באויר.